

# Marek Rybakowski

---

## Biegły sądowy i jego profesjonalizm w opiniowaniu wypadków przy pracy

---

Problemy Profesjologii nr 2, 43-57

---

2010

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Marek Rybakowski

## BIEGŁY SĄDOWY I JEGO PROFESJONALIZM W OPINIOWANIU WYPADKÓW PRZY PRACY

### Streszczenie

Biegły jest to osoba posiadająca wiadomości specjalne, wezwana przez organ procesowy do zbadania i wyjaśnienia w swej opinii istotnych dla prawnego rozstrzygnięcia sprawy okoliczności, których poznanie wymaga właśnie wiadomości specjalnych. Końcowym efektem działania biegłego jest zawsze sformułowana przez niego opinia. Opinia biegłego jest – w rozumieniu prawa procesowego – *dowodem* przeprowadzanym w danej sprawie. W odniesieniu do wypadków przy pracy, biegły powoływany jest przez Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych.

### AN EXPERT WITNESS AND HIS PROFESSIONALISM IN GIVING OPINIONS ON THE WORK ACCIDENTS

#### Summary

An expert witness is a person who has acquired special knowledge, cited by the court of justice to examine and explain the circumstances that are considered by him as relevant to the judicial decision – getting to know these circumstances requires his special knowledge. The final effect of a work done by the expert witness is always an opinion formulated by him. An opinion by an expert witness is – within the meaning of the rules of procedure – *an evidence* taken in the certain case. As for the work accidents, an expert witness is cited by the Labour and Social Security Court.

### Wstęp

Międzynarodowa Organizacja Pracy (ILO) szacuje, że co roku na świecie dochodzi do ok. 270 milionów wypadków przy pracy – 350000 z nich to wypadki śmiertelne (prawie 1000 dziennie). Ogółem w wyniku nieodpowiednich warunków pracy (tj. na skutek wypadków przy pracy i chorób zawodowych) co roku umiera prawie 2 miliony pracowników (5000 dziennie). W Polsce w roku 2008 r. inspektorzy pracy zbadali okoliczności i przyczyny 2703 wypadków przy pracy, w tym 376 zbiorowych. W zdarzeniach tych urazom uległo ogółem 3298 osób, z których 615 poniosło śmierć, a 1131 doznało ciężkich obrażeń ciała.

W ogólnej liczbie poszkodowanych w wypadkach dominowali robotnicy budowlani stanu surowego i pokrewni (11,5%), a w następnej kolejności – kierowcy pojazdów (8,3%);

robotnicy budowlani robót wykończeniowych i pokrewni (6,8%); robotnicy pomocniczy w budownictwie (5,7%); kowale, ślusarze i pokrewni (4,8%); robotnicy obróbki drewna, stolarze meblowi i pokrewni (4,4%); formierze odlewniczy, spawacze, blacharze, monterzy konstrukcji metalowych i pokrewni (4,0%); mechanicy maszyn i urządzeń – 3,5% i elektrycy – 2,7%. Wśród niebezpiecznych zawodów szczególną śmiertelnością wyróżniały się: zawód kierowcy pojazdów i zawody budowlane<sup>1</sup>.

W 2008 r. inspektorzy pracy najczęściej badali wypadki śmiertelne, które miały miejsce na drogach publicznych – 20%, na terenach budowy nowych obiektów budowlanych – 17,6%, na terenach rozbiórek, wyburzeń lub remontów starych obiektów budowlanych – 11,1% oraz w miejscach wykonywania produkcji – 8,9%. Do wypadków zbiorowych najczęściej dochodziło: na drogach publicznych – 45,6%, przy produkcji – 8%, w środkach transportu lądowego – 7,2% oraz na budowach nowych obiektów – 6,9%. Jak wskazują dane z badania wypadków w 2008 r., do urazów najczęściej dochodziło podczas: kierowania środkami transportu lub obsługi innych urządzeń ruchomych z własnym napędem – 22,1% ogółu poszkodowanych<sup>2</sup>.

Definicja pojęcia *wypadek przy pracy* zawarta została w ustawie z dnia 30 października 2002 r. *o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych* (Dz. U. nr 199, poz. 1673 ze zm.)<sup>3</sup>. Artykuł 3 ust. 1 ww. ustawy stanowi, że „za wypadek przy pracy uważa się nagle zdarzenie wywołane przyczyną zewnętrzną, powodujące uraz lub śmierć, które nastąpiło w związku z pracą”. Aby można było dane zdarzenie uznać za wypadek przy pracy, wymienione elementy sytuacyjne, tzn. nagłość, przyczyna zewnętrzna i związek z pracą, muszą wystąpić jednocześnie. Nagłość (zaistnienie zdarzenia) ograniczona jest ramami czasowymi. Jeżeli zdarzenie nastąpiło w czasie nie dłuższym niż jedna dniówka robocza, to należy uznać, że miało ono charakter nagły.

Intensywny rozwój motoryzacji, jaki nastąpił w ostatnich latach w Polsce, obfitował szybkim wzrostem liczby wypadków komunikacyjnych mających związek z pracą. Zrodziło to wiele problemów, między innymi natury prawnej, technicznej, zawodowej, społecznej i organizacyjnej.

Na zdarzenie drogowe, powszechnie zwane wypadkiem drogowym, także takie, które związane jest z wykonywaniem czynności zawodowych z wykorzystaniem pojazdów drogowych i innych pojazdów transportowych, składa się wiele czynników i elementów. Przebieg wypadku, także przy pracy, jest na ogół procesem tak złożonym, iż ustalenie przez komisję powypadkową powołaną w zakładzie pracy oraz organ procesowy przyczyn, które złożyły się na zaistnienie wypadku, wymaga często zasięgnięcia opinii biegłego, specjalizującego się w tematyce dotyczącej bezpieczeństwa pracy i rekonstrukcji wypadków. Dopiero na podstawie ekspertyzy specjalisty w wielu przypadkach można ustalić części składowe, determinują-

<sup>1</sup> [http://www.pip.gov.pl/html/pl/sprawozd/08/spraw\\_08.htm](http://www.pip.gov.pl/html/pl/sprawozd/08/spraw_08.htm) [z dnia 10.01.2010].

<sup>2</sup> *Ibidem*.

<sup>3</sup> Ustawa z dnia 30 października 2002 r. *o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych* (Dz. U. 2009 nr 167, poz. 1322). Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 września 2009 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy.

ce powstanie wypadku, a także przyczynienie się pracownika do jego zaistnienia. Szczególnie istotną staje się w tym miejscu rekonstrukcja zdarzenia wypadkowego, której celem jest odtworzenie przebiegu wypadku, wyjaśnienie jego przyczyn i towarzyszących okoliczności<sup>4</sup>.

## Biegły sądowy i jego praca – dowód sądowy z opinii biegłego

W rozumieniu prawa procesowego biegły jest osobowym źródłem dowodowym. Jak to ujął S. Kalinowski, „Biegły jest to osoba posiadająca wiadomości specjalne, wezwana przez organ procesowy do zbadania i wyjaśnienia w swej opinii istotnych dla prawnego rozstrzygnięcia sprawy okoliczności, których poznanie wymaga specjalnych wiadomości z zakresu nauki, sztuki, techniki lub rzemiosła. Biegłym jest także osoba, która została wezwana w celu wydania opinii fachowej bez uprzedniego badania okoliczności faktycznych, np. osoba, która została wezwana w celu złożenia opinii naukowej, np. jaka ilość danego czynnika szkodliwego dla zdrowia jest dawką śmiertelną dla organizmu ludzkiego”<sup>5</sup>.

Pod pojęciem organ procesowy należy rozumieć sąd i prokuratora, a także funkcjonariusza policji działającego na zlecenie i z upoważnienia prokuratora.

Pojęcie wiadomości specjalne nie jest w prawie procesowym zdefiniowane. Jest to pojęcie nieostre, które może być rozumiane bardzo szeroko. Najogólniej można powiedzieć, że są to wszelkiego rodzaju wiadomości wykraczające poza zakres wiedzy prawniczej. Nie należą do nich jednak te wiadomości, które są dostępne dla przeciętnego, dorosłego człowieka o odpowiednim doświadczeniu życiowym, wykształceniu i zasobie wiedzy ogólnej<sup>6</sup>.

Termin biegły bez bliższego określenia, używany w nomenklaturze procesowej, obejmuje:

– biegłych sądowych, tj. osoby, które w odpowiednim trybie zostały przez prezesa sądu okręgowego wpisane na listę stałych biegłych danej specjalności; wpis taki ustanawia tę osobę biegłym sądowym w okręgu tegoż sądu okręgowego na okres kadencji trwającej 5 lat, który, przy pozytywnej ocenie pracy biegłego, może być przedłużany na kolejne kadencje; wpis na listę biegłych w jednym sądzie okręgowym nie wyklucza występowania tej osoby jako biegłego sądowego w okręgach innych sądów;

– biegłych ad hoc, tj. osoby spoza listy biegłych sądowych, które z racji posiadania wiadomości specjalnych w jakiejś dziedzinie, potrzebnych organowi procesowemu, zostaną przez ten organ doraźnie powołane do spełnienia roli biegłego w danej, konkretnej sprawie;

– instytucje naukowe i specjalistyczne, którym organa procesowe zlecają wydanie opinii w prowadzonych sprawach; zatrudnione w tych instytucjach osoby wyznaczone przez kierow-

<sup>4</sup> M. Rybakowski, *Eine Analyse zur Möglichkeit der Stillstandsbringung eines Kraftfahrzeuges vor einem Hindernis in der Gestalt eines die Fahrbahn überquerenden Fußgängers*, [w:] TRANSCOM '99, 3-rd European Conference of Young Research and Science Workers in Transport and Telecommunications. Słowacja 1999, University of Zilina 1999.

<sup>5</sup> S. Kalinowski, *Biegły i jego opinia*, Wydawnictwo Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Głównej Policji, Warszawa 1994.

<sup>6</sup> *Ibidem*.

nika instytucji do udziału w opracowaniu zleconej przez organ procesowy opinii, nie muszą mieć statusu biegłego sądowego. Formalną stroną działania biegłych regulują: w sprawach karnych przepisy art. 193 do 206 oraz 285 do 290 kodeksu postępowania karnego (k.p.k.), a w sprawach cywilnych – art. 278 do 291 kodeksu postępowania cywilnego (k.p.c.).

## Powoływanie biegłych

Art. 278. § 1. W wypadkach wymagających wiadomości specjalnych sąd, po wysłuchaniu wniosków stron co do liczby biegłych i ich wyboru, może wezwać jednego lub kilku biegłych w celu zasięgnięcia ich opinii. § 2. Sąd orzekający może pozostawić prawo wyboru biegłego sędziemu wyznaczonemu lub sądowi wezwanemu. § 3. Sąd *oznaczy*, czy opinia ma być przedstawiona ustnie, czy na piśmie.

Art. 279. Dopuszczenie dowodu z biegłych może nastąpić na posiedzeniu niejawnym, po wysłuchaniu wniosków stron co do liczby biegłych i ich wyboru.

Art. 280. Osoba wyznaczona na biegłego może nie *przyjąć* włożonego na nią obowiązku z przyczyn, jakie uprawniają świadka do odmowy zeznań a ponadto z powodu przeszkody, która uniemożliwia jej wydanie opinii.

Art. 281. Aż do ukończenia czynności biegłego strona może żądać jego wyłączenia z przyczyn, z jakich można żądać wyłączenia sędziego. Gdy strona zgłasza wniosek o wyłączenie biegłego po rozpoczęciu przez niego czynności, obowiązana jest uprawdopodobnić, że przyczyna wyłączenia powstała później lub że przedtem nie była jej znana.

## Opinia biegłego

Końcowym efektem działania biegłego jest zawsze sformułowana przez niego opinia. Opinia biegłego jest – w rozumieniu prawa procesowego – *dowodem* przeprowadzanym w danej sprawie<sup>7</sup>. Jest to, z punktu widzenia prawa procesowego, taki sam dowód jak każdy inny i tak samo jak wszelkie inne dowody podlega swobodnej ocenie organu procesowego (w postępowaniu przygotowawczym – prokuratora, w postępowaniu sądowym – sądu)<sup>8</sup>. Znajduje to wyraz w popularnym w sferach prawniczych powiedzeniu, że *w danej sprawie sąd jest najwyższym biegłym*. Jest rzeczą ważną, aby biegły zdawał sobie sprawę ze swojej pozycji i roli swej opinii w procedurze postępowania procesowego. Powinien mieć utrwaloną świadomość, że wydana przezeń dla celów sądowych opinia nie stanowi i formalnie nie może stanowić prawnego rozstrzygnięcia sprawy, ale ma służyć sądowi jako jeden ze środków poznania prawdy.

<sup>7</sup> J. Gurgul, *Refleksje prawnika nad opiniowaniem w sprawach o wypadki drogowe*, „Paragraf na drodze” 2004, nr 9.

<sup>8</sup> Praca zbiorowa, *Problematyka prawna i techniczna wypadków drogowych. materiały szkoleniowe*, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 1995, wyd. II, 1998.

Środek ten musi podlegać takim samym rygorom i prawidłom, jakie system prawny stworzył dla wszelkiego rodzaju środków dowodowych. W szczególności biegły nie jest uprawniony do zastępowania lub wyręczania sądu, ani podpowiadania sądowi treści orzeczenia, które ma mieć moc prawną. Zamieszczenie w opinii biegłego sformułowań, które mogłyby być odczytane jako noszące cechy rozstrzygnięcia prawnego (wyroku) z reguły będzie prowadzić do zasadnego zakwestionowania takiej opinii przez którąś ze stron procesowych (w szczególności tę, dla której treść opinii będzie niekorzystna). Dyskwalifikuje to przydatność takiej opinii dla celów procesowych, choćby jej treść z punktu widzenia wiedzy specjalistycznej była prawidłowa, a wnioski prawdziwe. Takie są ustalone przez prawo „reguły gry” obowiązujące w systemie wymiaru sprawiedliwości, stworzone i wypracowane w celu zapewnienia sądowi pełnej, niezawisłej swobody oceny wszystkich aspektów sprawy i wydania prawidłowego orzeczenia prawnego, za które przecież nie biegły, ale organ procesowy ponosi pełną odpowiedzialność<sup>9</sup>.

## Przedmiot i zakres opinii

Zgodnie z art. 194 k.p.k., w postanowieniu powołującym biegłego organ procesowy powinien m.in. wskazać:

- przedmiot i zakres ekspertyzy ze sformulowaniem, w miarę potrzeby, pytań szczegółowych, oraz
- termin dostarczenia opinii.

Postanowienie jest zatem tym dokumentem, w którym organ procesowy określa zadania, jakie stawia przed biegłym. W postępowaniu przygotowawczym (dochodzeniu lub śledztwie) postanowienie ma zawsze formę odrębnego dokumentu o ustalonym wzorze. W postępowaniu sądowym może ono mieć również formę zapisu w protokole rozprawy; w takich przypadkach biegły jest pisemnie (w formie tzw. odezwy) zawiadamiany przez sąd o fakcie powołania, ze wskazaniem na postanowienie wydane na rozprawie.

Zadania stawiane biegłemu powinny być określone w postaci sprecyzowania czynności, które biegły ma wykonać (np. zbadanie stanu technicznego pojazdu, dokonanie rekonstrukcji wypadku) oraz sformułowania pytań, na które biegły – po wykonaniu tych czynności i w oparciu o ich wyniki – ma udzielić odpowiedzi (np. czy i jakie usterki miał badany pojazd bezpośrednio przed wypadkiem, z jaką prędkością poruszały się uczestniczące w wypadku pojazdy bezpośrednio przed jego powstaniem).

W praktyce spotyka się trzy podstawowe typy zadań zleczanych biegłym<sup>10</sup>:

<sup>9</sup> J. Gurgul, *Refleksje prawnika nad... Op. Cit.*, „Paragraf na drodze” 2004, nr 9.

<sup>10</sup> T. Tomaszewski, *Dowód z opinii biegłego w procesie karnym*, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 1998.

- czysto techniczne, dotyczące np. ekspertyzy (metalograficznej lub/i mechanoskopijnej) uszkodzonego elementu, powypadkowych badań technicznych całych pojazdów, maszyn lub niektórych ich zespołów,
- rekonstrukcyjne, których celem jest odtworzenie okoliczności i przebiegu wypadku, zwłaszcza na podstawie fachowej interpretacji śladów powypadkowych (ogólnie mówiąc: dowodów materialnych);
- związane z oceną zachowania się uczestników pracy – ruchu, w szczególności w kontekście i w odniesieniu do zasad bezpieczeństwa.

Zadania rekonstrukcyjne zazwyczaj *wiążą* się z zadaniem oceny zachowania się uczestników wypadku, to jest bowiem główny punkt zainteresowań organów procesowych, a rekonstrukcja wypadku jest jedynie środkiem temu służącym.

Biegły jest treścią postanowienia związany, tzn. powinien w miarę możliwości starać się zlecone zadanie wykonać i odpowiedzieć na wszystkie postawione mu pytania. Ale też postanowienie powinno być sformułowane tak, aby biegły dokładnie wiedział, na temat jakich zagadnień ma się wypowiadać. Nie należy oczekiwać od organu procesowego, by określając zadania dla biegłego, precyzował sposób wykonania zleczanych czynności o charakterze specjalistycznym. Dobór najbardziej właściwej techniki wykonania tych czynności, odpowiedniej aparatury i zakresu niezbędnych badań lub procedur poznawczych należy do biegłego, jako do osoby posiadającej w danej dziedzinie wiedzę specjalistyczną – tę właśnie, którą nie dysponuje organ procesowy. Należy natomiast oczekiwać i biegły ma prawo domagać się, aby problemy, których wyjaśnienia organ procesowy oczekuje, były sprecyzowane w postaci pytań:

- jasno sformułowanych,
- logicznie ułożonych,
- odpowiadających specjalności biegłego,
- a ponadto – co bardzo pożądane – wskazujących, na jakich dowodach biegły ma się opierać.

W tej ostatniej kwestii panuje wśród prawników niejednorodność poglądów co do tego na przykład, czy biegły (w szczególności w dziedzinie wypadków) może korzystać z dowodów osobowych, czy też ma się opierać tylko na dowodach materialnych w postaci szeroko rozumianych śladów powypadkowych. Prokurator lub sąd może mieć w tej kwestii dowolny pogląd, ale powinien go biegłemu w postanowieniu ujawnić. Jeżeli w treści postanowienia nie wskaże się biegłemu zakresu materiału dowodowego, na którym ma się oprzeć, to biegły ma prawo rozumieć, że może i powinien korzystać z całości materiału dowodowego – jednak w granicach swych formalnych kompetencji.

Owe formalne ograniczenia kompetencji biegłego generalnie sprowadzają się do tego, że biegły nie jest uprawniony do:

- wypowiedzania się w kwestii winy (w odniesieniu do kogokolwiek),
- swobodnej (opartej tylko na własnym przekonaniu) oceny dowodów, zwłaszcza osobowych, tj. wyjaśnień oskarżonego (podejrzanego) i zeznań świadków,

- wypowiedzania się w kwestii problemów prawnych, co należy do wyłącznej kompetencji organów procesowych,
- wypowiedzania się w kwestiach leżących poza zakresem jego specjalności. Dwa pierwsze z tych ograniczeń, są niewzruszalne i nie ma od nich wyjątków – nawet wtedy, gdy organ procesowy takie pytania formułuje. Pytań takich organa procesowe oczywiście nie powinny kierować do biegłych, w praktyce jednak zdarza się to<sup>11</sup>.

Dwa pozostałe z wymienionych ograniczeń wymagają komentarza.

Specyfiką wypadków drogowych jest to, że zachowanie się jego uczestników ocenia się przez pryzmat obowiązujących przepisów ruchu drogowego, w przypadku wypadków przy obsłudze maszyn i urządzeń przepisów dotyczących ich bezpiecznej obsługi, które są również normą prawną i formalnie *rzecz* traktując powinny być znane i samodzielnie interpretowane przez prokuratora czy sąd. Praktyka poucza, że w rzeczywistości bardzo często organa procesowe zwracają się do biegłego o wskazanie bądź interpretację przepisów tematycznie związanych z rozpatrywanym wypadkiem. Ponieważ przepisy dotyczące bezpieczeństwa nie są tą dziedziną prawa, na której bezpośrednio opiera się orzekanie o winie i karze (czy też odpowiedzialności cywilnej) w postępowaniu sądowym, a mają, w pewnym sensie tego słowa, aby nie narazić się na zarzut przekroczenia swych kompetencji.

Stawianie biegłemu określonej specjalności zadań bądź pytań wykraczających poza tę specjalność jest błędem ze strony organu procesowego. Przykładem może tu być stawianie biegłemu – technikowi zadań z zakresu medycyny sądowej, jak np. żądanie określenia *na podstawie obrażeń ciała* doznanych przez osobę jadącą na motocyklu, czy w chwili wypadku zajmowała ona miejsce kierowcy czy pasażera. Od biegłego – technika można wymagać, by dokonał takiego ustalenia w oparciu o wszelkie inne, fizykalne przesłanki, ale nie *stricte* medyczne. Jest kwestią odrębną, czy biegły – lekarz (medyk sądowy) będzie w stanie samodzielnie (tj. bez pomocy technika lub fizyka) zadanie to rozwiązać. Na pewno jednak nie jest to zagadnienie, które mógłby samodzielnie opiniować biegły – technik, skoro podstawową i wyjściową przesłanką do rozumowania mają być urazy ciała. Największe nadzieje na prawidłowe rozwiązanie takiego problemu rokuje zastosowanie formy kompleksowej opinii zespołowej, opracowanej wspólnie przez biegłych: lekarza – medyka sądowego i technika o odpowiedniej znajomości praw mechaniki. Należy jednak przypomnieć, że zgodnie z art. 193 § 3 k.p.k., w wypadku powołania biegłych różnych specjalności, o tym, czy mają oni przeprowadzić badania wspólnie i wydać jedną, wspólną opinię, czy też opinie odrębne, rozstrzyga organ procesowy. Jeśli zatem biegły dojdzie do wniosku, że potrzebna mu jest współpraca z biegłym innej specjalności, to powinien zwrócić się do organu, który prowadzi sprawę, o akceptację i rozstrzygnięcie sposobu opiniowania.

Po otrzymaniu przez biegłego pytania o tematyce wykraczającej poza obszar swej specjalności, powinien biegły uchylić się od odpowiedzi, zwłaszcza kategorycznej, nawet jeżeli przypadkowo z racji swych zainteresowań, praktyki lub doświadczenia nabytego w czasie pełnienia funkcji biegłego, posiada w tej dziedzinie jakies wiadomości. Ponadto należy pamiętać

---

<sup>11</sup> *Ibidem*.



tać, że składanie przez biegłego opinii w sprawach nie leżących w granicach jego specjalności może stać się formalną podstawą do zakwestionowania wagi dowodowej takiej opinii, choćby nawet jej treść i wnioski były prawdziwe.

Faktem jest, że w sprawach o wypadki drogowe z reguły w grę wchodzi splot wielu różnych problemów specjalistycznych, wzajemnie się nakładających i powiązanych. Wynika to z samej istoty zdarzenia, na powstanie którego mają wpływ czynniki natury technicznej związane z pojazdami i drogą oraz czynniki natury medycznej i psychologicznej związane z człowiekiem. Ścisłe rozdzielenie tych problemów i wyznaczenie wyraźnych granic obszarów przynależnych określonym, wąskim specjalnościom jest nader trudne. Podobnie, ścisłe określenie obszaru kompetencji specjalistycznych biegłego parającego się wypadkami drogowymi (określanego często mianem biegłego ds. techniki samochodowej i ruchu drogowego) – nie jest łatwe. W zakres specjalnych wiadomości tego biegłego, oprócz zagadnień technicznych, wchodzi przecież szeroki wachlarz problemów związanych z prawidłami zachowań się człowieka jako uczestnika ruchu drogowego i operatora sterującego maszyną. Zbyt rygorystyczne zaszufładkowanie występujących w problematyce wypadkowej zagadnień (np. na techniczne i nie techniczne) byłoby w wielu przypadkach szkodliwe. Pozbawienie biegłego – technika prawa do wglądu w problemy nie ściśle techniczne, ale mające logiczny lub funkcjonalny związek z technicznymi aspektami sprawy w antropotechnosferze sytuacji wypadkowej<sup>12</sup>, pozbawienie go prawa do uwzględniania takich problemów w przeprowadzanej analizie zdarzenia – uniemożliwiłoby lub co najmniej silnie ograniczyłoby biegłemu możliwość logicznej, wielostronnej syntezy zmierzającej do wyjaśnienia zaszłych zjawisk. Przykładem takiej sytuacji może być problem kryminalistycznej rekonstrukcji przebiegu zderzenia się pojazdów, kiedy to biegły – technik, wykorzystując prawa mechaniki, poprzez odtworzenie kierunków i wartości impulsów sił powstałych przy zderzeniu ma odtworzyć sytuację wyjściową, w której doszło do zderzenia. Jednym z istotnych efektów zderzenia są zwykle obrażenia osób znajdujących się wówczas w pojazdach. Charakter i lokalizacja tych obrażeń są, między innymi, pośrednimi nośnikami informacji o kierunkach sił powstałych podczas zderzenia. Biegły – technik nie powinien zabierać głosu w sprawie samych obrażeń jako takich (tłumaczyć mechanizmu powstania obrażeń wewnętrznych, analizować ich rozmiary itp.). Może je jednak wykorzystać jako element weryfikujący przeprowadzoną przez siebie analizę techniczną. Przykładem tutaj może być lokalizacja obrażeń uczestnika zdarzenia wypadkowego, które mogą wskazywać na pozycję zajmowaną lub przyjmowaną przez ofiarę w chwili zdarzenia.

Doświadczenie uczy, (w tym autora artykułu), że w znacznej liczbie przypadków praktyka formułowania zadań dla biegłych dość daleko odbiega od ideału. Uwidacznia się to w stopniu ogólności stawianych im zadań i kierowanych do nich pytań. Przykładem tego jest zlecenie biegłemu opracowania opinii „na okoliczność przyczyn i przebiegu wypadku”, lub – „w sprawie wypadku drogowego, który zdarzył się dnia...”, bez żadnych dalszych pytań czy wyjaśnień. Otrzymawszy tego rodzaju postanowienie biegły nie wie, czego

<sup>12</sup> M. Rybakowski, *Anthropotechnosphere of road traffic and its influence on the accident rate*, [w:] XVI. DIDMATTECH 2003, Mezinárodní vedecko-odborná konference. Czechy 2003, Olomouc – Praha 2003.

konkretnie zlecniodawca chce się od niego dowiedzieć i pisze w opinii to, co sam uważa za ważne dla rozstrzygnięcia sprawy. W efekcie może powstać opinia niekompletna. Zdarzają się niestety (co prawda w sprawach karnych rzadko, ale w cywilnych bardzo często) postanowienia zawierające pytanie: „*kto ponosi winę za powstanie wypadku*”, a nierzadko takie, w których poleca się biegłemu np.: „*wydanie opinii co do okoliczności wypadku i przyczynienia się do niego podejrzanego i pokrzywdzonego*” lub dokonanie rekonstrukcji wypadku i „*ustalenie odpowiedzialności osób w nim uczestniczących*”. Tak ogólnie sformułowane problemy mają w istocie znamiona rozstrzygnięcia prawnego<sup>13</sup>. Stawianie takich zadań biegłemu prowadzi w końcu do tego, że utożsamia on swoją rolę z funkcją prokuratora (czy też sędziego) i (upoważniony a nawet zobowiązany do tego treścią postanowienia) zamieszcza w opinii treści o cechach aktu oskarżenia bądź wyroku. Należy przestrzec przed taką postawą. Jeżeli taka opinia staje się (choć nie powinna) podstawą rozstrzygnięcia prawnego, to nawet jeśli jest merytorycznie trafna, staje się łatwą i dogodną podstawą formalną do zakwestionowania tego rozstrzygnięcia przez stronę, dla której opinia jest niekorzystna. Innym rodzajem pytań kłopotliwych dla biegłego są pytania niejednoznaczne. Jest takim np. pytanie typu: „w jakim stopniu poszczególni uczestnicy wypadku przyczynili się do jego powstania”. Biegły staje wówczas przed problemem, jakiej odpowiedzi oczekuje zlecniodawca: czy stopień przyczynienia się ma być określony procentowo, (co np. w sprawach cywilnych ma już znamiona wyroku), czy też należy ów stopień określić jakościowo, używając określeń typu duży, mały, przeważający, nieznaczny itp. Wydaje się, że ocena stopnia przyczynienia się uczestnika do wypadku jest już elementem prawno-karnej (lub cywilno-prawnej) oceny jego działania i nie powinna być dokonywana przez biegłego. Biegły powinien wyjaśnić, na czym polegało przyczynienie się uczestnika do powstania wypadku, lub też: czy i jaki wpływ na powstanie wypadku miało jego zachowanie się; natomiast prawno-karnej (czy też cywilno-prawnej) oceny wielkości (stopnia) przyczynienia się powinien dokonać sam prokurator i sąd. Dalszym budzącym wątpliwości pytaniem jest nagminnie powtarzające się pytanie: „*co było bezpośrednią przyczyną wypadku*”. Ścisłe rozumienie słowa „bezpośredni” rodzi domniemanie, że pytanie dotyczy ostatniego przed powstaniem skutku działania kierowcy, czy pracownika obsługującego maszynę.

## Problem przepisów bezpieczeństwa w opiniowaniu

W sprawach o wypadki bardzo często występuje problem zabierania przez biegłych (samo-rzutnie lub wskutek pytań do nich kierowanych) głosu na temat naruszenia przez uczestników wypadku określonych przepisów bezpieczeństwa. Znajomość treści tych przepisów nie wymaga od organu procesowego „wiadomości specjalnych”, ale mieści się w zakresie tej wiedzy, jaką prawnik, z racji swego wykształcenia zawodowego, powinien posiadać. Nie jest zatem prawidłowe, gdy organ procesowy zwraca się do biegłego z zapy-

<sup>13</sup> Praca zbiorowa, *Wypadki drogowe – elementy analizy technicznej i opiniowania*, Wydawnictwa Komunikacji i Łączności, Warszawa 1985.

taniem o przepisy, ani nie ma na ogół potrzeby, by biegły tłumaczył sądowi czy prokuratorowi treść podstawowych przepisów bezpieczeństwa użytkowania maszyn i urządzeń podczas pracy, czy przepisów o ruchu drogowym. Potrzeba taka może niekiedy zachodzić w odniesieniu do pewnych specyficznych przepisów, np. mających charakter normatywów technicznych, dla zrozumienia których jest potrzebna w jakimś stopniu wiedza techniczna (np. normatywy dotyczące budowy i wyposażenia maszyn, czy pojazdów, parametrów technicznych środowiska pracy lub drogi itp). Potrzeba przytoczenia lub wskazania sądowi określonego przepisu może zachodzić również w odniesieniu do przepisów wąsko specjalistycznych, np.: technicznego bezpieczeństwa pracy.

Pole działania biegłego leży przede wszystkim w obszarze stanu faktycznego, a nie prawnego. Ma on zatem wypowiadać się co do faktów, a nie ich formalnoprawnej interpretacji. **Przyczyną wypadku nie jest przecież, w rzeczywistości, przekroczenie przepisu, ale jakieś konkretne działanie lub zaniechanie działania, które dopiero drogą formalnoprawnej klasyfikacji można zaszeregować jako naruszenie określonego przepisu.** Tę właśnie czynność ma wykonać organ procesowy<sup>14</sup>. Biegły zaś ma od strony swej wiedzy specjalistycznej przedstawić i naświetlić fakty tak, by organ procesowy mógł prawidłowo dokonać formalnoprawnej klasyfikacji czynu i wyciągnąć stąd ostateczne wnioski natury prawnej. Zamiast więc wypowiadać pogląd, że (np.) oskarżony naruszył takie a takie przepisy, trzeba i wystarczy by biegły wykazał (i uzasadnił to), że ów oskarżony wykonał takie to a takie nieprawidłowe czynności (lub wadliwie zaniechał określonych działań), co w taki to a taki sposób wpłynęło na powstanie wypadku. Można (i jest to dla organu procesowego wygodne) zaopatrzyć taką opinię informacją, że przedstawiona przez biegłego sytuacja jest ujęta w takich to a takich przepisach.

Jeżeli w wyniku odpowiedniej analizy sytuacji dojdzie biegły do wniosku (i potrafi to należycie uzasadnić), że określone zachowanie się uczestnika wypadku, aczkolwiek nieprawidłowe i noszące znamiona sprzeczności z przepisami, nie miało wpływu na powstanie i przebieg wypadku, to oczywiście należy taki wniosek zamieścić w opinii. Problem, czy określone zachowanie się uczestnika wypadku pozostaje w związku przyczynowym z wypadkiem, leży zawsze w sferze zainteresowań organu procesowego, który z urzędu jest obowiązany *zbadać* istnienie i charakter takiego związku. Tylko bowiem te, sprzeczne z zasadami bezpieczeństwa, elementy działania lub zaniechania uczestników wypadku, które pozostają w związku przyczynowym z wypadkiem i jego skutkami określonymi w kodeksie karnym, mają znamiona przestępstwa.

## **Procedura opracowywania opinii przez biegłego**

Pierwszą czynnością biegłego przystępującego do opracowywania opinii jest zapoznanie się z aktami sprawy. Proces przyswajania sobie treści akt następuje zazwyczaj dwuetapowo. Etap

<sup>14</sup> W. Kończykowski, *Odtwarzanie i analiza przebiegu wypadku drogowego*, Wydawnictwo Info-Expert, Stowarzyszenie Rzeczników Techniki Samochodowej i Ruchu Drogowego, Warszawa 1993.

pierwszy obejmuje wstępne przeglądnięcie całości akt, celem uzyskania ogólnej orientacji co do charakteru sprawy, rodzaju i okoliczności zdarzenia, którego sprawa dotyczy oraz zadań postawionych biegłemu. Drugi etap to szczegółowa analiza materiału dowodowego, której efektem ma być:

- uzyskanie pełnej i rzetelnej znajomości wszystkich informacji o wypadku zawartych w aktach,
- selekcja i ocena tych informacji pod kątem ich spójności, uchwycenia występujących między nimi rozbieżności i sprzeczności, a także wyszukania braków i luk w materiale dowodowym, ograniczających możliwości należytego odtworzenia okoliczności wypadku,
- ustalenie, czy przedstawiony biegłemu materiał dowodowy jest wystarczający do wydania opinii w zleconym zakresie.

Przy szczegółowej analizie akt zachodzi na ogół potrzeba wielokrotnego powracania do niektórych dokumentów, fragmentów zeznań itp., a więc potrzeba wielokrotnego wertowania akt. Jest zatem wskazane, od razu przy pierwszym przeglądaniu akt, sporządzić na własny użytek skorowidz ich treści. Akta zestawiane są zawsze w porządku chronologicznym, odpowiadającym kolejności powstania lub wpływu kolejnych dokumentów. Układ ten nie jest wygodny dla analizy problemowej. Etap studiowania akt sprawy ma na celu poznanie i uporządkowanie wszystkich informacji o wypadku, jakie są zawarte w aktach. Należy wystrzegać się na tym etapie pochopnego wartościowania informacji i nie przemyślanego eliminowania niektórych z nich, choćby na pierwszy rzut oka wydawały się nieistotne. Dopiero po pełnym zinwentaryzowaniu zbioru informacji o wypadku można przystąpić do ich systematyzowania i weryfikowania na drodze operacji logicznych i matematycznych. Następuje to na etapie szczegółowej analizy materiału dowodowego.

## Weryfikacja dowodów i rekonstrukcja wypadku

Jednym z podstawowych dla biegłego narzędzi weryfikacji informacji i danych wynikających z dowodów osobowych jest *kryminalistyczna rekonstrukcja wypadku*. Jest to rekonstrukcja oparta na dowodach pozao osobowych, a więc szeroko pojętych śladach, powstałych w związku z wypadkiem. Ślady takie, jeśli zostaną prawidłowo utrwalone, odczytane i zinterpretowane, są obiektywnym nośnikiem informacji o zdarzeniach, które spowodowały ich powstanie. Materialny charakter tych dowodów sprawia, że proces ich powstania musi się odbywać zgodnie z prawami przyrody, a w zawężeniu do śladów o charakterze fizykalnym – zgodnie z prawami fizyki<sup>15</sup>.

Zadanie biegłego polega na tym, by wychodząc z udokumentowanej sytuacji powypadkowej i ujawnionych śladów, przy wykorzystaniu swej wiedzy specjalistycznej, odtworzyć fizykalne parametry ruchu pojazdów i innych uczestników wypadku w poszczególnych *fazach* zdarzenia.

---

<sup>15</sup> M. Rybakowski, *Eine Analyse zur Möglichkeit der Stillstandsbringung eines Kraftfahrzeugs...*, op. cit.

Prawidłowo przeprowadzona kryminalistyczna rekonstrukcja wypadku, oparta na należytych pod względem dowodowym przesłankach, pozwala (a co najmniej może pozwolić) na weryfikację i kontrolę prawdziwości wersji przebiegu zdarzeń podawanych przez uczestników wypadku i świadków. Pozwala ona także wypełnić luki i niejasności w informacjach podawanych przez te osoby, wynikające z nieciągłości ich obserwacji, błędnych ocen lub mylnych wrażeń i skojarzeń.

Zakres możliwości rekonstrukcyjnych zależy przede wszystkim od ilości i jakości dowodów materialnych, jakimi się w danej sprawie dysponuje. W praktyce bardzo rzadko zdarza się, by zbiór ujawnionych dowodów materialnych był wystarczający dla pełnego i jednoznacznego odtworzenia okoliczności i przebiegu całego wypadku. W zależności od ujawnionych dowodów, rekonstrukcja kryminalistyczna może obejmować jedynie niektóre fazy zajścia lub nawet niektóre tylko fragmenty obrazu stanu faktycznego. Powstałe drogą tej rekonstrukcji elementy obrazu sytuacji tworzą swego rodzaju „szkielet”, który z konieczności trzeba uzupełniać informacjami pochodzącymi z osobowych źródeł dowodowych. Te informacje, które dobrze pasują do szkieletu i komponują się z nim w spójny, logiczny i zgodny z prawami fizyki obraz wydarzeń, można uznać za zweryfikowane. Te natomiast, które tego warunku nie spełniają, mają bieżące prawo zakwestionować, jednak z obowiązkiem wskazania w opinii przesłanek fizycznych i logicznych uzasadniających ten krok. Na tym właśnie polega istota weryfikacji dowodów, dokonywanej przez biegłego<sup>16</sup>.

## Konstrukcja opinii biegłego

Wymogi formalne jakie ma spełniać opinia biegłego określa art. 200 § 2 k.p.k., który stanowi, że opinia powinna zawierać:

- imię, nazwisko, stopień i tytuł naukowy, specjalność i stanowisko zawodowe biegłego,
- imiona i nazwiska oraz pozostałe dane innych osób, które uczestniczyły w przeprowadzaniu ekspertyzy, ze wskazaniem czynności dokonanych przez każdą z nich,
- w wypadku opinii instytucji – także pełną nazwę i siedzibę instytucji,
- czas przeprowadzonych badań oraz datę wydania opinii,
- sprawozdanie z przeprowadzonych czynności i spostrzeżeń oraz oparte na nich wnioski<sup>17</sup>,
- podpisy wszystkich biegłych, którzy uczestniczyli w wydaniu opinii.

Zgodnie z art. 194 k.p.k., organ procesowy w postanowieniu powołującym biegłego określa, kto ma opinię sporządzić, jaki ma być przedmiot i zakres ekspertyzy (ze sformułowaniem pytań szczegółowych) oraz wyznacza termin dostarczenia opinii). Biegły jest *związany* treścią postanowienia, a zatem opinia musi spełniać wymogi określone w postanowie-

<sup>16</sup> Praca zbiorowa, *Wypadki drogowe...*, op. cit., Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 2002.

<sup>17</sup> Kodeks postępowania cywilnego w art. 285 stawia wymóg, by opinia zawierała uzasadnienie.

niu. O wszelkich odstępstwach od tych wymagań biegły powinien zawczasu zawiadomić organ procesowy i uzyskać jego akceptację (z niektórymi wyjątkami, omówionymi w poprzednich częściach rozdziału).

Zarówno w sprawach karnych, jak i cywilnych można kierować się tymi samymi zasadami opracowywania opinii. W dziedzinie wypadkowości drogowej i przy pracy można wyróżnić dwa charakterystyczne typy opinii:

- opinie dotyczące badań przedmiotów materialnych (pojazdu lub maszyny po wypadku, uszkodzonych części, nawierzchni drogi itp.),
- opinie, w których biegły, na podstawie przedłożonych mu akt sprawy, ma zrekonstruować wypadek i udzielić odpowiedzi na postawione pytania.

W pierwszym przypadku część sprawozdawcza opinii musi zawierać opis wykonanych czynności badawczych, z podaniem warunków i zastosowanych metod oraz musi zawierać wyniki tych badań i wynikające z nich wnioski. W przypadku opinii drugiego typu, element *sensu stricto* sprawozdawczy występuje w formie szczątkowej, w postaci powołania się na fakt, że biegły akta sprawy przestudiował i przeprowadził stosowną analizę zawartego w nich materiału dowodowego. Jeśli jednak oprócz analizy akt biegły podejmuje jakież czynności zmierzające do uzupełnienia materiału dowodowego (dodatkowe oględziny pojazdu, miejsca wypadku itp.), to takie czynności wymagają szczegółowego sprawozdania. Sprawozdanie takie, jeśli nie jest zbyt obszerne, może stanowić fragment opinii, a jeśli jest obszerne i skomplikowane, to raczej powinno mieć formę odrębnego załącznika do opinii. Czyni to samą opinię bardziej przejrzystą. Nie jest wymagane ani prawidłowe mniej lub bardziej obszerne streszczanie akt, do czego wielu biegłych ma skłonność. Z treścią akt, i to w oryginale a nie streszczeniu, zarówno organa procesowe, jak i strony muszą się same zapoznać. Należy natomiast wskazać w opinii te elementy stanu faktycznego opisanego w aktach, na których opinia bazuje. Wskazując ten wyjściowy zestaw danych i informacji, należy powołać się na dokument lub dokumenty, z których dana informacja wynika (protokół oględzin, *zeznania* świadka, wyjaśnienia oskarżonego itd.), z podaniem numeru karty akt. Zasadą powinno być, aby w takim zestawie danych i informacji o zdarzeniu podane były wszystkie (ale tylko te) elementy, które biegły wykorzystuje (w jakikolwiek sposób) w wywodzie uzasadniającym wnioski zawarte w opinii. Układ i forma takiego zestawienia danych wyjściowych może być *różna*; jedynym kryterium jest przejrzystość opinii i logiczna konstrukcja jej treści. Tam, gdzie zestaw danych jest krótki i nie zawiera elementów alternatywnych lub budzących wątpliwości (które z reguły wymagają szerszego omówienia), można go ująć zbiorczo w postaci wydzielonego rozdziału czy też punktu opinii, stanowiącego wprowadzenie do dalszych wywodów.

Co do konstrukcji, układu i sposobu pisania opinii przepisy procesowe nie stawiają żadnych warunków. Oprócz merytorycznej wartości ważne jest tylko to, by opinia była sporządzona w sposób logiczny oraz by była zrozumiała i możliwie łatwa w odbiorze przez adresata, którym, o czym należy pamiętać, nie jest technik ale prawnik.

Generalnie biorąc, opinia powinna zawierać trzy podstawowe części, którymi są:

- preambuła (część wstępna),

- sentencja opinii,
- wywód uzasadniający,
- konkluzje.

Wskazane jest, aby wymienione elementy opinii były od siebie wyraźnie oddzielone, a w żadnym przypadku nie mogą się z sobą mieszać. Dobrze jest również w preambule przytoczyć wyznaczony w postanowieniu przedmiot i zakres opinii oraz postawione biegłemu pytania. Wprowadza to czytającego od razu w tematykę opinii, uwalniając go od kłopotu szukania tej informacji w aktach. W tej części może też biegły (jeśli uzna to za wskazane) zamieścić swoje uwagi, zastrzeżenia formalne i wyjaśnienia odnoszące się do samej opinii, jej układu, sposobu opracowania, materiałów, z których biegły (poza aktami) korzystał, i inne tego rodzaju informacje (dotyczące opinii a nie meritum sprawy), którymi chciałby biegły wprowadzić organ procesowy w problematykę opinii.

## Sentencja

*Sentencja opinii* ma przedstawiać zbiór konkluzji, do których biegły doszedł. Powinna ona zawierać ujęte w możliwie zwartej formie odpowiedzi na postawione biegłemu pytania, a także takie nie ujęte pytaniami spostrzeżenia, uwagi i wnioski, które na podstawie analizy materiału dowodowego uzna biegły za ważne dla organu procesowego. Sentencja może być ulokowana w opinii w sposób dwojaki. Albo zamieszcza się ją bezpośrednio po preambule a przed wywodem uzasadniającym, albo na końcu całego opracowania (ale przed załącznikami, jeśli takie są). W pierwszym przypadku należy jej nadać tytuł „OPINIA”, w drugim – „WNIOSKI KOŃCOWE – KONKLUZJA”. Oba rozwiązania są równie dopuszczalne i spotykane w praktyce. Zamieszczanie sentencji na początku nawiązuje do układu podstawowych dokumentów i pism procesowych (takich jak postanowienie, akt oskarżenia, wyrok, pozew, apelacja), gdzie zawsze sentencja poprzedza uzasadnienie. Natomiast zamieszczenie sentencji na końcu opinii w formie wniosków jest po prostu naturalnym układem logicznym.

## Bibliografia

- Gurgul J., *Refleksje prawnika nad opiniowaniem w sprawach o wypadki drogowe*, „Paragraf na drodze” 2004, nr 9.
- Kalinowski S., *Biegły i jego opinia*, Wydawnictwo Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Głównej Policji, Warszawa 1994.
- Kończykowski W., *Odtwarzanie i analiza przebiegu wypadku drogowego*, Wydawnictwo Info-Expert, Stowarzyszenie Rzecznawców Techniki Samochodowej i Ruchu Drogowego, Warszawa 1993.
- Praca zbiorowa, *Problematyka prawna i techniczna wypadków drogowych, materiały szkoleniowe*, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 1995, wyd. II, 1998.
- Praca zbiorowa, *Wypadki drogowe – elementy analizy technicznej i opiniowania*, Wydawnictwa Komunikacji i Łączności, Warszawa 1985.

- Praca zbiorowa, *Wypadki drogowe. Vademecum biegłego sądowego*, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 2002.
- Rybakowski M., *Anthropotechnosphere of road traffic and its influence on the accident rate*, [w:] XVI. DIDMATTECH 2003, Mezinárodní vědecko-odborná konference. Czechy 2003, Olomouc – Praha 2003.
- Rybakowski M., *Eine Analyse zur Möglichkeit der Stillstandsbringung eines Kraftfahrzeuges vor einem Hindernis in der Gestalt eines die Fahrbahn überquerenden Fußgängers*, [w:] TRANSCOM '99, 3-rd European Conference of Young Research and Science Workers in Transport and Telecommunications. Słowacja 1999, University of Zilina 1999.
- Tomaszewski T., *Dowód z opinii biegłego w procesie karnym*, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 1998.
- Ustawa z dnia 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych (Dz. U. 2009 nr 167, poz. 1322). Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 września 2009 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy.

**Strony: www**

[http://www.pip.gov.pl/html/pl/sprawozd/08/spraw\\_08.htm](http://www.pip.gov.pl/html/pl/sprawozd/08/spraw_08.htm) [z dnia 10.01.2010].

**Recenzent: Waldemar Uździcki**